

Hr. Paul

Aarhus Teater Studio

Danmarkspremiere 3. september 1998

Hr. Paul

Iscenesættelse ... Eyun Johannessen
Scenografi ... Marie i Dali
Oversættelse ... Karen-Maria Bille
Lysdesign ... Jens Holm Larsen
Lyddesign ... Kurt Bøje

MEDVIRKENDE

Hr. Paul ... Aksel Erhardsen
Luise, hans søster ... Elsebeth Steentoft
Helm ... Bue Wandahl
Lilo ... Rie Nørgaard
Schwarzbeck ... Hother Bøndorff
Anita ... Kristina Hansen

Danmarkspremiere 3. september 1998 Aarhus Teater, Studio

Forestillingens varighed: ca. 2 timer og 20 min. inkl. pause

Sponsorer for Aarhus Teater

Martin

MORGENAVISEN
Jyllands-Posten

Nykredit

- Forestilingsleder: Claus Mydtskov
 - Suffli: Anette Walsøe
- Afvikling lys/lyd: Knud Jacobsen/
Lene Holmboe Sørensen
 - Teatermaler: Anne-Marie Kjær
- Kostumiere: Hanne Gissel, Mehmet Hilmi
- Kostumeassistent: Gurli Radich Johansen
 - Frisør: Britta Høxbro
- Rekvisitører: Viggo Bay, Steen Jonassen
 - Urpremiere:
16. februar 1994, Hamburg Schauspielhaus
 - Teaterforlag: Folmer Hansen
- Chef lys/lyd-afdelingen: Jens Ravn
- Cheflysdesigner: Niels Emil Larsen
- Scenemester: Kai Johansen
- Overregissør: Steen Boutrup
- Teknisk chef: Jørn Walsøe
- Markedsføringschef: Leif Due
- Teaterchef: Palle Jul Jørgensen
- Programredaktion:
Jørgen Heiner, Agnete Krogh og Leif Due
- Foto fra afsluttende prøver: Jan Jul
- Plakat & program lay-out:
Smidstrup Grafisk Bureau
- Tryk: C.C. Print 92 ApS

Hr. Paul

Eksistensen som rolle

af Karen-Maria Bille

At skulle give et signalement af den tyske dramatik Tankred Dorst er på mange måder kompliceret. Ikke fordi hans forfatterskab er svært tilgængeligt, det er det ikke, men fordi han spreder sig over et uhyre stort stofområde og næsten lige så mange stilarter. Fordi han med hvert nyt stykke synes at beskæftige sig med en ny problematik, hvilket ikke siger så lidt, når man betænker at, han fra sin debut i 1960 til nu, har skrevet omkring 25 skuespil, 13 filmanuskripter samt et større antal operalibretti, hørespil og prosatekster.

Dorst er født i 1925 i Thüringen, i det senere Østtyskland. I 1942 blev han i en alder af 17 indkaldt som soldat og aftjente sin værnepligt ved Vestfronten, i '45 blev han taget som krigsfange og de følgende to år blev tilbragt i forskellige engelske og amerikanske lejre. Efter krigens afslutning tog han studentereksamen og begyndte at læse germanistik, kunsthistorie og teatervidenskab ved universitetet i München. Arbejdet på byens studenter-marionetteater kom imidlertid gradvist til at overskygge studierne, og i slutningen af 50'erne forlod Dorst universitetet for helt at hellige sig den forfatterkarriere, der de forløbne knap 40 år har indbragt ham stort set alle de æresposter og hædersbevisninger det er muligt at høste inden for tysk teater.

På trods af sin popularitet adskiller Tankred Dorsts skuespil sig fra den dramatik der ellers har vundet genklang i det tysksprogede område de forløbne årtier. I modsætning til mange af sine dra-

matikerkolleger – Peter Handke, Thomas Bernhard, Botho Strauss, Heiner Müller – der har dyrket et yderliggående udtryk og en til tider voldsomt aggressiv dramaturgi, har Dorst i det store hele holdt sig på sikker afstand af formeksperimenterne. Hinsides det konfronterende er tonen i hans forfatterskab af mere forsonlig karakter, lavmælt og insisterende, ligesom de dramaturgiske modeller, han betjener sig af, som regel er ganske traditionelle og prunkløse.

Også i sine udtalelser om teatrets funktion udviser Tankred Dorst en næsten demonstrativ tilbageholdenhed. "Måske er det nye teater, de kommende års teater, ikke forfatterens teater", sagde Dorst på et tidspunkt hvor hans position som en af Tysklands førende og mest spillede dramatikere for længst var vedtaget. En udtalelse der, foruden privat beskedenhed, rummer forestillingen om den dramatiske tekst som et værk, der er åbent for ikke bare een men et utal af fortolkninger. Skuespilteksten som en projektfelde for forskellige instruktører og skuespilleres udlægninger og visioner.

Denne bevidst åbne skrivestil har ofte foranlediget Tankred Dorst til at udforme sine skuespil som en slags parabler eller lignelser. Hver for sig på nye historiske lokaliteter, i nye geografiske omgivelser. Hvad der umiddelbart kunne ligne en slags kamæleonagtig virksomhed viser sig at være en kunstnerisk strategi. På spørgsmålet om hvorfor han hele tiden beskæftiger sig med nye stof-

områder svarede Dorst engang, at man kunne sammenligne forfatterarbejdet med det at fiske. Jeg har altid tænkt, at det gjaldt om at komme på så stor afstand af mig selv som muligt; når man sidder med fiskestangen gælder det også om at kaste kroen med madding længst muligt ud i vandet.

Tankred Dorst har da også fisket i meget forskellige vande, siden han i slutningen af 50'erne forlod det marionetteater, hvor han havde trådt sine barnesko. Erfaringen fra dukketeatret var imidlertid ikke gået spurlost hen over Dorst. Med sig havde han forkærligheden for de anti-psykologiske, en-dimensionale figurtegninger. Glæden ved at arbejde med eventyr- og sagnstof. Tendensen til at skrive grotesker, som det ikke mindst fremgår af hans debutstykke "Die Kurve" ("Svinget") fra 1960 om to brødre, der bor i en hytte under et hårnålesving. Svinget er så skarpt, at trafikanterne forulykker i det, og det har brødrene gjort til deres levevej. Den ene reparerer bilerne og sælger dem, den anden holder smukke ligprædikener.

Også det næste stykke – "Grosse Schmährede an der Stadtmauer" ("Den 13. dag bliver landet smukt") fra 1961 – er skrevet under påvirkning af figurteatret. Grundmotivet er hentet fra et kinesisk skyggespil: en kvinde står foran paladsets høje mur og råber til kejseren. Hendes mand er blevet soldat og hun vil have ham tilbage. To vagtofficerer lader kvinden udpege sin mand blandt en række visirklædte krigere. Hun tager fejl, men forsøger at snyde officererne. Som bevis

for at han er den rigtige, skal de imidlertid spille deres ægteskabshistorie for de andre. Og dette spil i spillet, som skal blive et af Dorsts tilbagevendende motiver, udgør en væsentlig del af dette skuespil, der i sin kerne eksponerer modsætningen mellem det private og det politiske.

En tilsvarende problemstilling, antagonismen mellem private og politiske interesser, genfinder man blandt andet i Tankred Dorsts foliantertykke hovedværk "Merlin oder das wüste Land" fra 1980 ("Merlin eller det øde land"). Dette geweldige ridterspektakel der med sine 97 scener og hundrevis af manuskriptside, ifølge uverificerbare kilder, regnes for det længste skuespil skrevet efter 2. Verdenskrig.

"Merlin" griber fat i sagnkredsen om Kong Arthur og ridderne af det runde bord (som et symbol på den ideelle demokratiske organisationsform hvor alle har en lige god plads) og sammenvæver en række forskellige urtyske sagn, eventyr og historier – om gralen, Parsifal, kærligheden mellem den ædle ridder Lancelot og Dronning Gunniver, sværdet Excalibur, Tristan og Isolde og meget, meget mere.

Den samlende figur i dette virvar af forskellige handlingstråde er troldmanden, stykkets titelfigur, Merlin, denne søn af djævelen, der ejer evnen til at læse fortid såvel som fremtid. For sig ser han fortidens barnemord i Betlehem, fremtidens organtransplantationer, Neil Armstrongs landing på månen, stormen på Vinterpaladset, og han ser frem for alt ridderne af det runde bord og en skøn velordnet verden. Da ærgrer djævelen sig over sin godhjertede søn, der glæder sig ved denne vision, og befaler ham at frigøre menneskeheden til det onde. Men Merlin afviser sin far og hermed er stykkets grundkonflikt opridset; kampen mellem det gode og det onde legemliggjort i en generationskonflikt mellem far og søn.

Generationskonflikten er endnu et af Tankred Dorsts tilbagevendende motiver. Et af de senere skuespil opdragelsestragedien "Die Schattenlinie" fra 1995 ("Skyggelinien") handler således – som

en moderne, tysk pendant til vores egen H.C. Branners "Thermopylæ" – om følgerne af en alt for liberal pædagogik, om hvordan en familiefars grænseløse tolerance og aldrig ophørende forståelse bliver børnenes ulykke.

Omend i mere dulgt form er generationskonflikten ligeledes et motiv i karakterdramat "Eiszeit" ("Istid") fra 1973, der i sit centrum har den aldrende forfatter Knut Hamsun og en ung modstandsmand, hvis eneste lidenskabelige hensigt med dette samvær er at slå den gamle ihjel, fordi han kollaborerede med nazisterne under den tyske besættelse af Norge.

Den norske forfatter Knut Hamsun er kun een blandt talrige berømte forfattere Tankred Dorst har gjort til genstand for sin dramatik. I 1968 gjaldt det – typisk for tiden – den revolutionære forfatter Ernst Toller i den historiske revy "Toller". Femten år senere i 1983 fulgte Dorsts andet digterdrama "Der verbotene Garten, Fragmente über D'Annunzio" ("Den forbudte have, fragmenter over D'Annunzio") om forfatteren, den radikale æstet, frihedshelten, kvindebedårer, "il superuomo", den italienske udgave af Nietzsches overmenneske, Gabriele D'Annunzio, der tillige var Mussolinis betroede medarbejder.

Og i 1987 tog Dorst skridtet fuldt ud med "Harrys Kopf" ("Harrys hoved"). Et skuespil om en af den tyske intellektualismes store stamfædre Heinrich Heine. Den engagerede forfatter, der rasende vægrede sig, når hans digteriske frihed blev anfægtet. Der lovpriste revolutionen, men foragtede "pøblen". Der modtog betaling af Rothschild og den franske regering for sine journalistiske skrivelser, men samtidig nægtede at være korrupt. Der gjorde op med den tyske romantik, men samtidig benyttede sig af et romantisk formsprog.

Fælles for alle disse portrætterede forfattere er, at de er fulde af modsætninger. Fremfor at eksponere sine figurer i tæt relation til en fremadskridende handlingsgang skaber Dorst komplekse og komplicerede livsbilleder fulde af dissonanser, centralt for dette teater er netop uoverens-

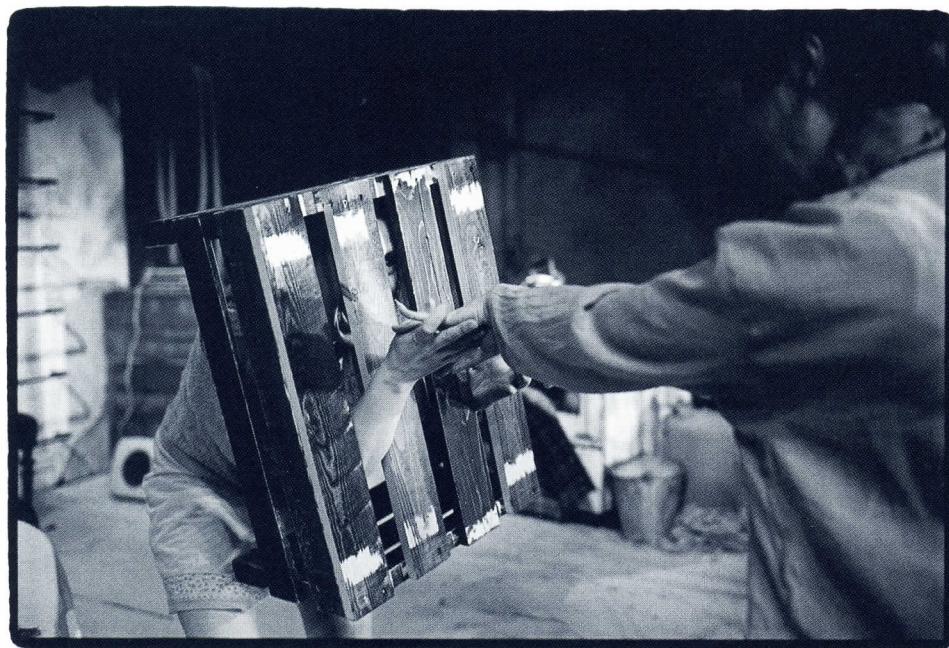
stemmelserne, og det der i sidste instans gør menneskene uigennemsigtige.

"Det der optager mig" siger Dorst "er figurerens forestillinger om, hvordan livet burde være, hvordan man burde leve. De har en utopi og det er denne utopi der skaber deres problemer med den virkelighed, de rent faktisk lever i." Hos Tankred Dorsts sceniske gestalter afføder dette ubevidst erkendte modsætningsforhold mellem forestillingsverden og virkelighed et forsøg på at bryde ud af den konfliktfyldte tilstand. De så at sige flygter ind i en selvscenesat rolle, og deres liv udspiller sig i en hårfin balancegang mellem fantasi og virkelighed. "Jeg har bemærket" udtalte Dorst for et par år siden "at 'teateretemaet' – uden jeg selv har villet det – altid dukker op et eller andet sted i alle mine stykker: (...) hvis man skal sætte det på en fællesnæver, handler det så at sige om eksistensen som rolle."

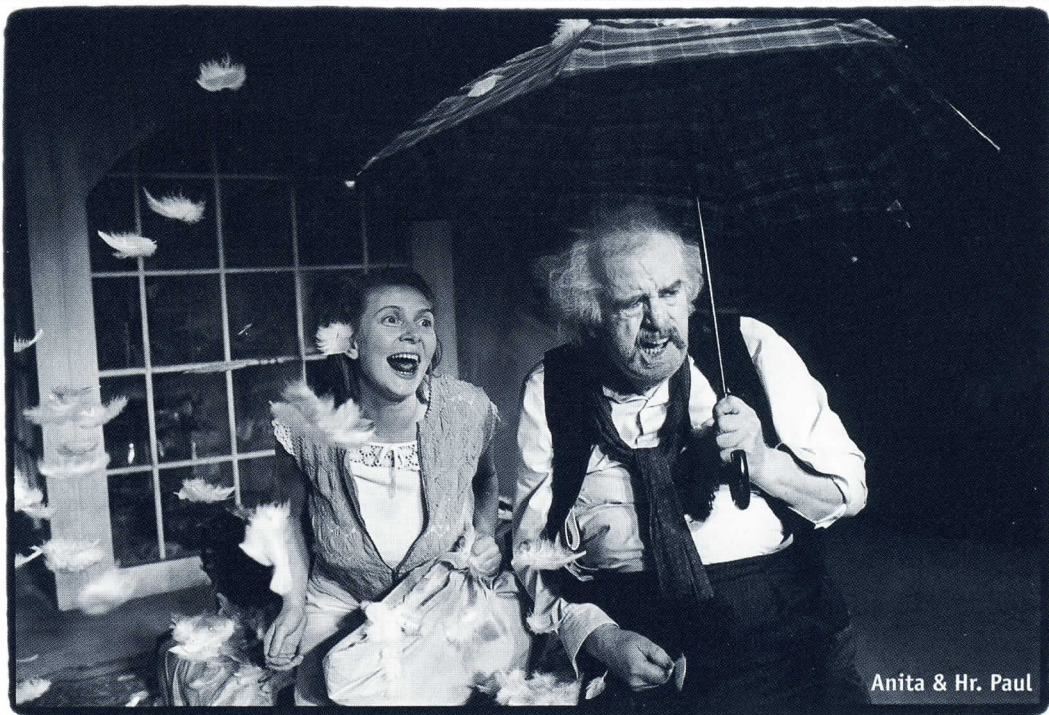
Den dovne Hr. Paul bekræfter om nogen denne regel, som han ligger der på sin nedslidte sofa og genopfinder virkeligheden i sit eget billede. Og Hr. Paul er en gammel kær kending for Tankred Dorst, figuren har tidligere optrådt i en birolle i tv-spillet "Mosch" fra 1980. Men allerførst spillede han en rolle i forfatterens eget liv, da Dorst engang i 50'erne selv arvede en gammel nedslidt sæbefabrik. Med fabrikken fulgte en tyk mand, der havde ligget ti år på en divanese og læst oldpersisk og Stendhal. "Når der kom besøg, rejste han sig og gik ind på sit værelse. Undertiden kunne jeg se ind i værelset gennem en sprække. Midt på gulvet stod der en stor trappestige. Historien er, at jeg dengang forestillede mig, at jeg ville blive ligesom ham." For som Tankred Dorst også siger: "Et teaterstykke er – ligegyldigt hvor langt skribenten har holdt det ud fra sig, kostumeret det, hvilken tidsperiode han anbringer det i – altid en afbildning af ham selv ligesom håndskriften. Han siger i hver scene, i hver dialog: Sådan er jeg! – Hvordan er De da? – Læs mine stykker."

Lilo & Anita

Anita & Hr. Paul

Anita, Hr. Paul, Helm & Lilo

• Hr. Paul •

Så går han ud i skoven ... så forsvinder han i tykningen ... da han vender tilbage – hvis han i det hele taget vender tilbage! – Hans ansigt! Hvem er de? Har de været på egnen før? Der er gået så mange år, lige så mange år som jeg har fingre – 100 fingre.

• Luise •

Jeg ved jo ikke, hvad der er foregået her, mens jeg intetanende sad i operaen, og lod Verdi hensætte mig til en anden verden. Jeg vil heller ikke vide det! Men klaveret står det forkerte sted.

• Helm •

Et eller andet skal man foretage sig! Et eller andet! Rejs jer op fra sofaen, gå ud af huset! Prøv at se jer omkring derude, hvordan verden ændrer sig! Lige nu ændrer den sig nemlig helt enormt.

Schwarzbeck & Helm

• Lilo •

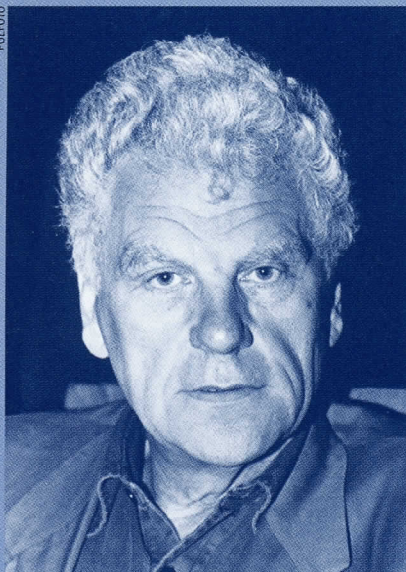
Jeg klarer mig altid. Ingen panik. Hvis der er noget, der ikke passer mig, opgiver jeg det og begynder på noget nyt. Om det er et menneske eller et nyt sted, det er lige meget. Jeg indrykker for eksempel en annonce og så ser jeg, hvad der kommer. Et eller andet kommer der altid.

• Schwarzbeck •

Du vil ikke være den slemme her – og så skal Schwarzbeck komme og smide folk ud, det gør han med glæde, for han er ikke så følsom – den træmand. Det kan han bare gøre. Og bagefter, når det hele går som smurt, så kan du fælde en lille dekorativ tåre.

• Anita •

Har selv!

TANKRED DORST

- 1925 Født 19. december i Oberlind i Thüringen
- 1931 Faderen dør
- 1943 Indkaldelse til arbejdstjenste
- 1944 Indkaldelse til militæret
- 1947 Tilbage til Tyskland (Vest)
- 1950 Studentereksamen. Studier i Bamberg
- 1951 Flytter til München – teaterstudier
- 1953 Medarbejder ved studenternes marionetteater
- 1962 Rejsestipendium til Rom
- 1964 Gerhart Hauptmann-prisen ved Frei Volksbühne, Berlin
- 1965 Franske og engelske skuespiloversættelser
- 1970 USA-ophold – residerende dramatiker i Ohio
- 1978 Medlem af det tyske akademi for sprog og digtning i Darmstadt
- 1983 Det bayeriske akademis litteraturpris
Medlem af akademiet for videnskab og litteratur i Mainz
- 1986 Professor i Kassel
- 1987 Carl Zuckmayer-fortjenstmedalje
Carl Schaeffer-forfatterpris i New York
- 1989 Byen Mühlheims dramatikerpris
- 1990 Darmstadt-akademiets Georg Büchner-pris
- 1991 Ludwig Mühlheim-prisen for religiøs dramatik
- 1993 Heinrich Heine-hædersprisen i Düsseldorf
- 1994 16. februar 1994 – uropførelse af Herr Paul i Hamburg Schauspielhaus.

Om at skrive teaterstykker · Tankred Dorst, 1983

- Skal et stykke have en handling?
- Nej. Men jeg har brug for noget for at kunne skrive stykket, noget som sætter figurene, som jeg vil skrive om, i bevægelse. Jeg må have konstellationer, scener, for at kunne finde mit tema.
- Nu taler De om temaer. Hvad er så Deres tema?
- Det er ikke sådan, at jeg har et tema og derfra søger historien. Jeg siger ikke: Jeg skal skrive et stykke om angst eller krig og fred eller om en Sovjetrepublik eller kvindeproblemer, selv om sådanne emner bliver anvendt til f.eks. tv-produktioner eller af filmproducenter. De siger: Skriv De bare noget om... Eller – indirekte – også for publikum: det er i det mindste aktuelt, det er et nutidigt problem, eller det vedkommer alle, det må man da kunne skrive et eller andet over. Så kommer de. Det er snarere på denne måde: Jeg har en handling, måske kun en scene, som beskæftiger mig, undertiden i årevis, og denne handling, disse fragmenter af en historie, dette stof finder sit eget tema: Mit tema. Set i bakspejlet, kan jeg altså kun sige, at jeg altid har det samme tema, jeg opdager det først senere, faktisk har det været sådan med næsten alle mine stykker.
- Hvilket tema?
- Det vil jeg ikke udtale mig om.
- Godt. Lad det ligge, sagde intervieweren. (...)

Citat fra Darmstadts Stadsteaters program, marts 1994

Hr. Paul, Luise, Lilo & Helm

Lilo & Helm

Da han engang hvilede sig i sin hytte, hørte han en drengestemme som kaldte på ham og sagde "Christophorus kom herud og bring mig over på den anden side". Christophorus sprang op og løb udenfor, men kunne ikke se nogen. Han vendte tilbage til sin hytte, og igen hørte han stemmen, som kaldte på ham. Han løb igen udenfor og fandt ingen. Da han så for tredje gang blev råbt an, gik han ud og fandt en dreng som sad på bredden, drengen bad ham indtrængende om at bringe sig over på den anden side. Christophorus tog altså drengen på sine skuldre, tog sin stok og gik ud i floden for at krydse den. Da så han, at vandet i floden steg gradvist, og drengen var så tung som bly. Jo længere han gik, desto mere steg floden og drengens vægt trykkede mere og mere på Christophorus' skuldre, så han næsten ikke kunne bære ham. Han blev meget bange og frygtede at han ville drukne. Da han udmattet og med meget besvær havde vadet gennem floden, satte han drengen på bredden og sagde til ham. "Du har bragt mig i stor fare, dreng, og udsat mig for så stor en byrde, at jeg næsten ikke kunne forestille mig en større byrde, om så jeg havde båret hele verden på mine skuldre". Drengen svarede "Undr dig ikke, Christophorus', idet du ikke bare har båret hele verden på dine skuldre, men du har også båret ham, der skabte verden, jeg er nemlig Kristus, din konge, ham du med dit arbejde tjener. Og du erkender dermed, at jeg siger sandheden, stik din stok i jorden ved siden af din hytte, så snart du er ovre på den anden side igen, og du vil se, at den næste morgen blomstrer og bærer frugter" og i samme øjeblik forsvandt han for hans øjne. Christophorus gik altså tilbage og stak sin stok i jorden. Næste morgen stod han op og så, at stokken bar blade og frugter som en palme.

Jacques de Voraigne, Legenda Aurea

Helm

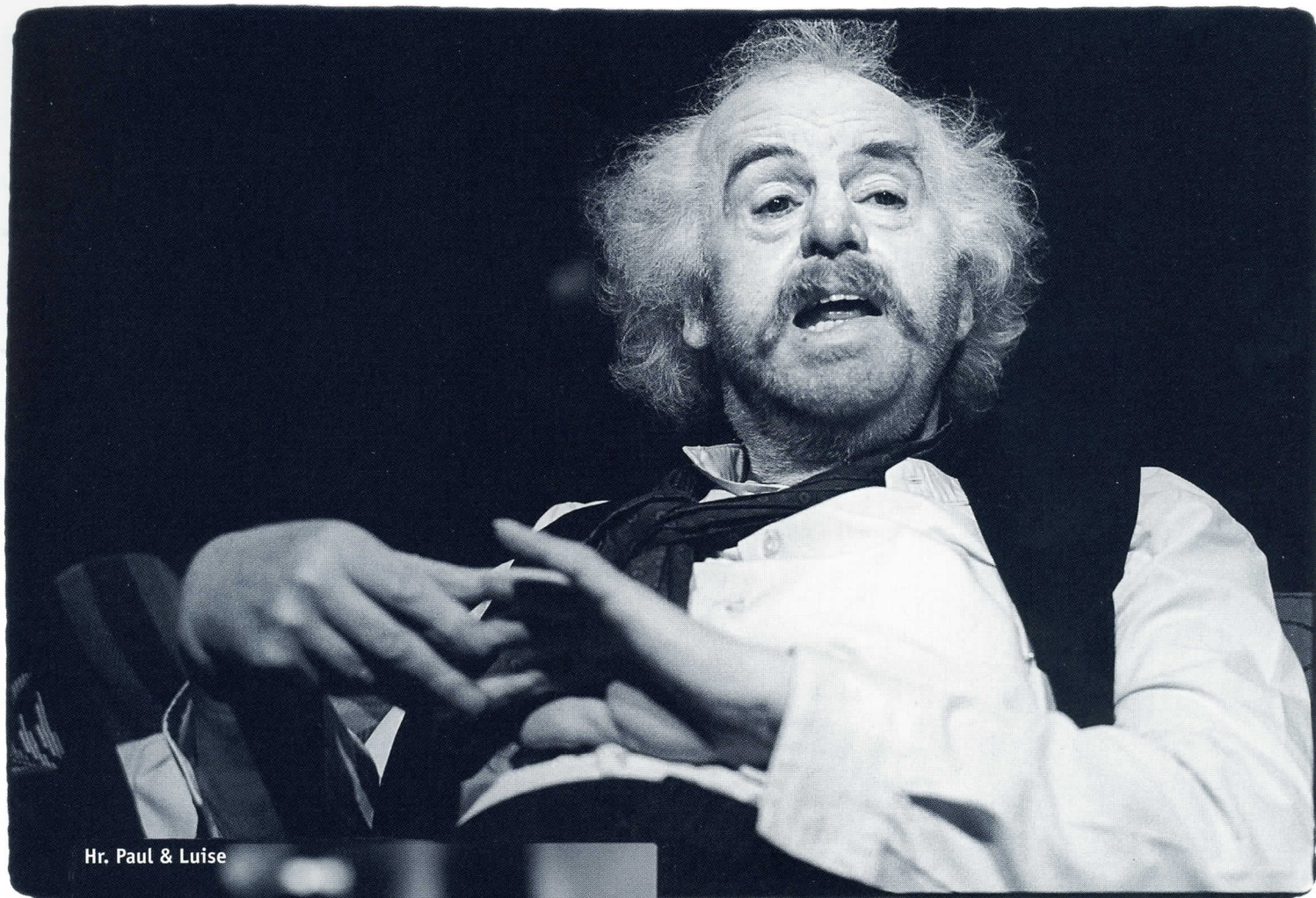
Det tunge barn · Brødrene Grimm

Den 8. juni år 1686 opdagede to adelsmænd på deres vej til Chur i Schweiz et lille barn indsvøbt i lærred, der lå under en busk.

Den ene fik medlidenhed, beordrede sin tjener at stige ned og løfte barnet op, så man kunne tage det med til den næste landsby, hvor der kunne tages vare på det. Da denne var steget ned og havde taget fat om barnet, for at løfte det op, evnede han det ikke. De to adelsmænd forundredes over det og befalede den anden tjener ligeledes at stige ned og hjælpe til. Men selv ved forenede kræfter var de to ikke stærke nok til at rokke barnet af stedet.

Tankred Dorst:

Jeg har fundet denne korte sag om det TUNGE BARN af brødrene Grimm, hvor to ryttere da de rider forbi en mark ser et lille barn som sidder på marken, ville tage det med, ville ikke lade det sidde, og begge tjenerne tilsammen kunne ikke løfte barnet. Det var for tungt. Deri gemmer sig også historien om Christophorus, om Kristus, der er så tung. Meget smukt beskrevet i flere historier af Flaubert. Christophorus, denne vældige Christophorus bærer dette lille barn, og det er så at sige verdens lod. Og noget af dette, verdens lod, har jeg også set i Hr. Paul.

Hr. Paul & Luise

Er den verden du besad, forsvundet –
 Vær ikke i sorg over det – det er intet.
 Og har du verdens besiddelse vundet –
 Vær ikke begejstret over det – det er intet.
 Forbigå smerter og vande –
 Gå verden forbi – er det intet?
Anwari · (persisk digter, 1126-1169)